

XVIII
a m ž i a u s
studijos

8

LIETUVOS
Didžioji Kunigaikštystė
Vyrų ir moterų

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

XVIII
a m ž i a u s
studijos

8

LIETUVOS
Didžioji Kunigaikštystė
Vyrų ir moterų

Sudarytoja
RAMUNĖ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos
institutas

Vilnius
2022

XVIII amžiaus studijos | Eighteenth-Century Studies

Recenzuojamas mokslinis leidinys, leidžiamas nuo 2014 m. | Peer-reviewed journal published since 2014.

Redakcinė kolegija | Editorial Board

Pirmininkė | Editor-in-Chief

Prof. dr. Ramunė ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos institutas

Atsakingasis sekretorius | Editorial Secretary

Dr. Adam STANKEVIČ

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Lina BALAIŠYTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Prof. dr. Richard BUTTERWICK-PAWLIKOWSKI

Europos koledžas Natoline, Londono universiteto koledžas |

College of Europe, Natolin, University College London

Prof. habil. dr. Jolanta GELUMBECKAITĖ

Frankfurto prie Maino Goethe's universitetas | Goethe-Universität Frankfurt am Main

Doc. dr. Liudas GLEMŽA

Vytauto Didžiojo universitetas

Doc. dr. Robertas JURGAITIS

Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademija

Prof. habil. dr. Janina KAMIŃSKA

Varšuvos universitetas, Pedagogikos fakultetas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Pedagogiczny

Doc. habil. dr. Ilja LEMEŠKIN

Praho Karolio universitetas, Baltistikos centras | Univerzita Karlova v Praze

Habil. dr. Andrej MACUK

Lenkijos mokslų akademijos Tadeuszo Manteuffelio Istorijos institutas |

Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk

Prof. habil. dr. Dariusz ROLNIK

Katovicų Silezijos universitetas | Uniwersytet Śląski w Katowicach

PD habil. dr. Christiane SCHILLER

Berlyno Humboldtų universitetas | Humboldt-Universität zu Berlin

Dr. Gintautas SLIESORIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Asta VAŠKELIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Prof. habil. dr. Andrzej B. ZAKRZEWSKI

Varšuvos universitetas, Teisės istorijos institutas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Prawa i Administracji

Knygos leidybą pagal „Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą“ finansavo

Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. S-LIP-22-16)

Sponsored by the Research Council of Lithuania

Svetainė internete | Website <http://www.istorija.lt/journals/xviii-amziaus-studijos/>

Redakcinės kolegijos adresas | Contact address

Lietuvos istorijos institutas

Tilto g. 17, 01101 Vilnius, Lietuva

El. paštas smigelskyte.stukiene@gmail.com

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų informacinės sistemos

(LIBIS) portale biblioteka.lt

© Sudarymas, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, 2022

© Straipsnių autoriai, 2022

© Lietuvos istorijos institutas, 2022

ISBN 978-609-8314-18-2

ISSN 2351-6968

TURINYS

- Pratarmė / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* . . . 8
Foreword / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* . . . 10
Moterų istorija tarp (Europos) Rytų ir Vakarų, arba vėl kryžkelėje /
Dalia Leinartė . . . 13
The History of Women between (European) East and West, or at a Crossroads
Again / *Dalia Leinartė* . . . 19

VYRAI IR MOTERYS VIEŠOJOJE ERDVĖJE

Gabrielė Jasiūnienė

- Herbas kilmingos XVII–XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės moters
gyvenime – svarbi identiteto dalis . . . 28
The Coat of Arms in the Life of a Noblewoman in The Seventeenth-Eighteenth Century
Grand Duchy of Lithuania: An Important Part of Identity. *Summary* . . . 45

Aistė Paliušytė

- Dailės mecenatystė Radvilų dvare Vėtinų laikais: našlės, žmonos ir dukros . . . 46
Patronage of Art at the Radvila Court During the Wettin Period: Widows, Wives and
Daughters. *Summary* . . . 75

Dariusz Rolnik

- Codziennosc̄ żon senatorów „nowej kreacji” w czasach stanisławowskich na
kresach wschodnich Rzeczypospolitej – trzy mało znane białogłowy . . . 76
Naujai paskirtų senatorių iš rytinių Respublikos vaivadijų žmonių kasdienybė Stanislovo
Augusto laikais: trys mažai žinomos moterys. *Summary* . . . 95

Lina Balaišytė

- Vincento Ignaco Marevičiaus „Abiejų lyčių edukacijos sistema“: apie natūralaus
ugdymo adeptą Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje . . . 97
Wincenty Ignacy Marewicz’s “A System of Education for Both Sexes”: About an Adept of
Natural Education in the Grand Duchy of Lithuania. *Summary* . . . 114

Ewa Kula

- Bracia Feliks i Marcin Ancypowie, czyli o trudach pracy nauczycielskiej w
czasach Komisji Edukacji Narodowej . . . 115
Broliai Feliksas ir Martymas Antipai, arba apie Tautinės edukacinės komisijos laikų
mokytojų darbo sunkumus. *Santrauka* . . . 129

PRIVATI ERDVĖ: SANTYKIAI ŠEIMOJE

Violeta Pansevič

XVII a. antrosios pusės – XVIII a. pomirtiniai turto inventoriai – Vilniaus miestiečių moterų kasdienybės istorijos šaltinis . . . 132

Posthumous Property Inventories of the Second Half of the Seventeenth and the Eighteenth Century: A Historical Source on the Daily Life of the Women of Vilnius. *Santrauka* . . . 161

Rita Regina Trimonienė

Sugyvenimas ir meilė. Jokūbo Nagurskio šeimos pavyzdys . . . 163

Concordance and Love. The Case of Jacob Nagórsky's Family. *Summary* . . . 177

Jolita Sarcevičienė

„Nieko negaliu nuveikti be tavo, širdelė, valios...“

Teresės Rachelės Sapiegienės laišakai vyrui Antanui Kazimierui Sapiegai . . . 178

There is nothing I can do without the will of my heart... Teresa's Rachel's Sapiežyna's Letters to her Husband Antoni Kazimierz Sapieha. *Summary* . . . 205

VAIZDAI IR ĮVAIZDŽIAI

Rūta Janonienė

Du vyrai smuklėje . . . 208

Two Men in a Tavern. *Summary* . . . 219

Lijana Birškytė-Klimienė

Šv. Onos – idealios žmonos, motinos ir senelės įvaizdis XVIII a. – XIX a.

pirmosios pusės Lietuvos katalikiškoje dailėje . . . 220

and Grandmother – in Lithuanian Catholic Art of the Eighteenth and the First Half of the Nineteenth Century. *Summary* . . . 265

Regina Jakubėnas

„Rozprawa Litwy z Polską“. O Jaśnie Oświeconą Księżniczkę Karolinę Katarzynę Radziwiłłównę . . . 268

„Lietuvos ir Lenkijos mūšis“ dėl jos šviesybės kunigaikštytės Karolinos Kotrynos Radvilaitės. *Santrauka* . . . 287

VYRAI IR MOTERYS RELIGINĖSE BENDRUOMENĖSE

Vaida Kamuntavičienė

Klauzūros ir neturto problema Kauno bernardinių vienuolyne . . . 290

The Issue of Enclosure and Poverty in the Convent of Bernardines in Kaunas. *Summary* . . . 307

Andrea Mariani

W stanie wdowim synogarliczym nieobrażonym krokiem postępowała. Jezuici w kręgu wdów w Rzeczypospolitej Obojga Narodów XVII i XVIII wieku . . . 308
Būdama vargšė našlė, ji žengė nuolankiai. Jėzuitai ir našlės Abiejų Tautų Respublikoje XVII–XVIII amžiuje. *Santrauka* . . . 336

Karolis Tumelis

Viešas reikalas? Bylos dėl impotencijos XVII–XVIII a. Vilniaus ir Žemaitijos katalikų konsistorijose . . . 337
A Matter of Public Concern? Impotence-Related Cases in the Catholic Consistories of Vilnius and Samogitia in the Seventeenth and Eighteenth Centuries. *Summary* . . . 356

RECENZIJOS IR ANOTACIJOS

Merkinės seniūno Antano Kazimiero Sapiegos 1722–1729 metų dienoraštis, iš lenkų kalbos vertė, įvadą ir komentarus parengė Jolita Sarcevičienė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2021. – 484 [1] p.; 27 cm + 1 elektron. opt. diskas (CD-ROM). ISBN 978-609-8183-90-0
Darius Vilimas . . . 360

Łukasz Wróbel. *Józef Jerzy Hylzen. Studium kariery magnackiej w XVIII wieku.* Toruń: Wydawnictwo naukowe uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, 2022. – 402 p. ISBN 978-83-231-4607-0
Ramunė Šmigelskytė-Stukienė . . . 362

Asmenvardžių rodyklė . . . 366

Vietovardžių rodyklė . . . 380

KLAUZŪROS IR NETURTO PROBLEMA KAUNO BERNARDINIŲ VIENUOLYNE*

VAIDA KAMUNTAVIČIENĖ

Vytauto Didžiojo universitetas

Anotacija. Tridento visuotinis bažnytinis susirinkimas nustatė, kad visi moterų vienuolynai turi laikytis griežtos klauzūros. Straipsnyje nagrinėjamas Kauno bernardinių vienuolyno, egzistavusio nuo XVI a. pabaigos iki 1864 m., atvejis. Tyrimu atskleidžiama, kokios problemos vienuolėms kildavo praktiniame gyvenime laikantis klauzūros ir su ja susijusio neturto. Daroma išvada, kad Kauno bernardinės neišeidavo už savo vienuolyno sienų, tačiau vienuolyno viduje buvo saviti papročiai, ne visada suderinami su griežtąja klauzūra ir neturtu.

Reikšminiai žodžiai: Kaunas, Šv. Pranciškaus trečiojo ordino (bernardinių) vienuolynas, klauzūra, neturtas.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės moterų vienuolynų istorija vis dar nėra pakankamai iširta tema. Šiame straipsnyje nagrinėjant Kauno bernardinių atvejį siekiama aptarti vieną svarbiausių moterų vienuolynų problemų – klauzūros ir su ja susijusio neturto laikymąsi. Po Tridento visuotinio bažnytinio susirinkimo šie reikalavimai buvo iškelti į pirmąją vietą, tačiau paradoksaliai šiose srityse pastebimi didžiausi pažeidimai. Nors atrodytų, kad klauzūros reikalavimas visų pirma turėtų būti susijęs su skaistumo įžadu, tačiau tikrovėje daugiausia problemų moterims vienuolėms kėlė ne skaistumas, o negalėjimas vykdyti apaštalavimo darbų – skleisti katalikų tikėjimo, užsiimti šviečiamąja, karitatyvine veikla, o kartais netgi ir ūkine, dalyvauti viešajame visuomenės gyvenime. Tarp moterų vienuolynų ir aplinkos, kurioje jie buvo įsikūrę, neretai buvo susiklostę tam tikri santykiai, tradicijos, kurias drastiškai nutraukė šis uždarymas už vienuolyno sienų. Tapusios vienuolėmis, merginos nenustojo būti savo luomo, giminės ar šeimos atstovėmis, joms buvo sunku visiškai „numirti pasauliui“, kad ir koks būtų buvęs potridentinės Bažnyčios idealas.

Rašant straipsnį, pasinaudota Vakarų istoriografijos tyrimais, kurie neretai susiję su feminizmo, *gender* studijomis ir kitomis moderniomis priegomis¹. Juose

* Straipsnis parengtas įgyvendinant Lietuvos mokslo tarybos finansuojamą projektą, sutarties Nr. S-LIP-20-17.

1 Ruth P. Liebowitz, Virgins in the Service of Christ: The Dispute over an Active Apostolate for Women During the Counter-Reformation, in: *Women of Spirit. Female Leadership in the Jewish and Christian Traditions*, ed. Rosemary Ruether and Eleanor McLaughlin, New York: Simon and Schuster, 1979, p. 131–152; Charmarie Blaisdell, Religion, Gender and Class: Nuns and Au-

diskutuojama moters padėtis Ankstyvųjų naujųjų laikų visuomenėje, moterų galimybės dalyvauti Katalikų bažnyčios reformos procesuose, klauzūros įvedimo aplinkybės ir padariniai potridentiniuose vienuolynuose. Tyrimą palengvino klauzūros teisinius aspektus nagrinėjantys darbai, taip pat apibendrinamojo pobūdžio veikalai, skirti Lenkijos ir Lietuvos moterų vienuolynų istorijai ir bernardinų istorijai atskirai². Kauno bernardinų padėtį atskleisti padėjo Jurgio Okso, Rūtos Janonienės ir Rasos Varsackytės tyrimai³. Rankraštinė medžiaga tyrimui buvo renkama įvairiose Lietuvos ir Lenkijos dokumentų saugyklose. Iš šaltinių reikšmingiausi buvo XVIII a. antrosios pusės Kauno bernardinų vizitacijų metu surašyti vienuolyno reformavimo dekretai (lot. *decreta reformationes*), Lietuvos šv. Kazimiero bernardinų provincijos kapitulos aktai, vienuolių laišakai ir skundai bažnytinei vyresnybei.

Tridento bažnytinis susirinkimas, į Katalikų bažnyčią įnešęs naują dvasinės ir moralinės disciplinos idealą, reformavo požiūrį į moteris vienuoles, nusprendamas neleisti egzistuoti neklauzūrinėms moterų vienuolijoms. Iš esmės tai buvo 1298 m. popiežiaus Bonifaco VIII paskelbtos bulės *Periculoso*, uždėjusios vienuolėms griežtąją klauzūrą, praplėtimas visoms kartu gyvenusių moterų bendruomenėms⁴.

-
- thority in Early Modern France, in: *Changing Identities in Early Modern France*, ed. Michael Wolfe, Durham and London: Duke University Press, 1997, p. 147–168; Susan E. Dinan, Overcoming Gender Limitations: the Daughters of Charity and Early Modern Catholicism, in: *Early Modern Catholicism: Essays in Honour of John W. O'Maley, S. J.*, ed. Kathleen M. Comerford, Hilmar M. Pabel, Toronto and London: University of Toronto Press, 2001, p. 97–113; Ulrike Strasser, Cloistering Women's Past: Conflicting Accounts of Enclosure in a Seventeenth-century Munich Nunnery, in: *Gender in Early Modern German History*, ed. Ulinka Rublach, Cambridge University Press, 2002, p. 221–246; Diefendorf B., *From Penitence to Charity: Pious Women and the Catholic Reformation in Paris*, Oxford: Oxford University Press, 2004; Kimberlyn Montfort, Holy Restraint: Religious Reform and Nuns' Music in Early Modern Rome, in: *Seventeenth Century Journal*, 2006, t. XXXVII/4, p. 1007–1026; Merry E. Wiesner-Hanks, *Women and Gender in Early Modern Europe*, Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- 2 Franciszek Bogdan, *Geneza i rozwój klauzury zakonnej. Studium prawnohistoryczne*, Poznań: Pallottinum, 1954; Tytus Jan Fulat, Status prawny federacji Sióstr Bernardynek, in: *400-lecie klasztoru sióstr bernardynek na ziemi wieluńskiej*, pod redakcją Jana Książka, Tadeusza Olejnika, Wieluń: Muzeum Ziemi Wieluńskiej, 2013, p. 141–150; Małgorzata Borkowska, *Życie codzienne polskich klasztorów żeńskich w XVII–XVIII wieku*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1996; Eadem, *Panny siostry w świecie sarmackim*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2002; Eadem, *Zakony żeńskie w Polsce w epoce nowożytnej*, Lublin: Wydawnictwo KUL, 2010; Stefan Kamil Kantak, *Bernardyni polscy, 1453–1572*, t. 1; 1573–1795–1932, t. 2, Lwów: Prowincja Polska OO. Bernardynów, 1933; *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, dzieło zbiorowe pod redakcją ks. Hieronima Eug. Wyczawskiego OFM, Kalwaria Zebrzydowska, 1985; ir kt.
 - 3 Jurgis Oksas, Buvusio bernardinų vienuolyno ansamblio Kaune (dab. Tarpdieciezinė kunigų seminarija) istoriniai tyrimai, in: *Kauno istorijos metraštinė*, 1998, t. 1, p. 203–243; Rūta Janonienė, Kauno buvęs bernardinų vienuolynas ir Švč. Trejybės bažnyčia, in: *Lietuvos vienuolynai. Vadovas*, Vilnius: Dailės akademijos leidykla, 1998, p. 88–92; Rasa Varsackytė, Kauno miesto ir bažnyčios kultūrų sąveika XVI a. pabaigoje – XVIII a. pabaigoje: daktaro disertacija, vadovas prof. Zigmantas Kiaupa, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2006.
 - 4 Franciszek Bogdan, *op. cit.*, p. 238.

Popiežiaus Pijaus V 1566 m. paskelbta bulė *Circa pastoralis* griežtai nurodė joms laikytis klauzūros ir duoti iškilmingus (amžinus ir viešus) vienuolinius įžadus (skaistumo, klusnumo ir neturto). Buvo įsivaizduojami tik kontempliatyvūs moterų vienuolynai.

Istoriografijoje neretai pabrėžiama, kad klauzūra buvo patriarchalinės visuomenės vaisius, kurioje vyrai siekė kontroliuoti moteris ir limituoti jų galimybes veikti viešai. Moterys traktuotos kaip silpnesnės prigimties, problemiškos, todėl jos turėjo būti uždarytos šeimose ar vienuolynuose⁵. Remiantis šv. Augustinu, moteris sukurta žemesnė už vyrą fizine, psichine ir intelektine prasme, kalta dėl prigimtinių nuodėmės, turinti paklusti vyro autoritetui ir valdžiai. Šiam požiūriui pritarė šv. Jeronimas, teigęs, kad skaistų gyvenimo būdą pasirinkusios moterys gali tobulėti dvasiniame gyvenime. Moteris kaip ir vyras gali būti išganyta, dvasine prasme akcentuojama lygybė, bet visais kitais aspektais moteris pavaldi vyrui. Panašias mintis dėstė žymiausias Viduramžių teologas šv. Tomas Akviniėtis. Realiai tai buvo Aristotelio, teigusio, kad moteris yra netobulas vyras, idėjų adaptacija krikščioniškoje kultūroje⁶.

Sunku pasakyti, kiek šios idėjos buvo nutolusios nuo Jėzaus mokymo, tačiau XVI a. manyta, kad griežtoji klauzūra apsaugos moteris nuo protestantizmo įtakos, padės išpildyti skaistumo reikalavimą, atgaivins nuosmukį patyrusius vienuolynus. Pagrindinės tuo metu juos kamavusios problemos buvo nesilaikymas klauzūros, neturto, bendruomeniškumo stoka, vienuoliškosios disciplinos pažeidimai. Pas vienuoles viešėdavo ir gyvendavo globos reikalingi giminaičiai, vienuolės lankydavosi kituose vienuolynuose, bažnyčiose, vykdavo aktyvią ūkinę veiklą. Abatės ir vyresniosios pačios tvarkė vienuolynų turtinius reikalus, rinkdavo mokesčius. Norėdamos išvengti metinių vizitacijų ir dvasinių autoritetų kontrolės, kovodavo dėl jurisdikcijos⁷. Tridento reforma turėjo panaikinti šias negeroves, sustiprinti bendruomeninį gyvenimą, atitolinti vienuoles nuo pasaulio reikalų, suteikti daugiau laiko dvasiniam gyvenimui, paskatinti asmeninį pamaldumą⁸.

Tačiau daugelyje Europos vienuolynų ši reforma buvo sutikta nepalankiai, jos įgyvendinimas susidūrė su sunkumais⁹. Vokiečių istorikės Ulrike Strasser tyrimai parodė, kaip reforma griovė Miuncheno tretininkų papročius ir santykius su miesto visuomene. Piutricho (*Pütrich*) vienuolės tretininkės buvo įpratę globoti sergančiuosius ir mirštančiuosius, atlikti laidojimo ritualus, pardavinėti tekstilės dirbinius vietos turguje, taip užsidirbdamos pragyvenimui. Reformos metu buvo rekonstruotas ir klauzūriniam gyvenimui pritaikytas vienuolynas,

5 Susan E. Dinan, *op. cit.*, p. 101–109.

6 Ruth P. Liebowitz, *op. cit.*, p. 134; Merry E. Wiesner-Hanks, *op. cit.*, p. 21–22, 31.

7 Charmarie Blaisdell, *op. cit.*, p. 149.

8 Merry E. Wiesner-Hanks, *op. cit.*, p. 210.

9 Amy E. Leonard, Female Religious orders, in: *A Companion to the Reformation World*, ed. R. Po-chia Hsia, Oxford: Blackwell Publishing, 2004, p. 239; Susan E. Dinan, *op. cit.*, p. 101.

seserys nebegalėjo kaip įprastai dalyvauti šv. Mišiose pranciškonų bažnyčioje, ten buvo išardyti tretininkų suolai. Vienuolės netgi nebegalėjo nulydėti mirusių vienuolių iki kapo duobės – turėjo su jomis atsisveikinti prie vienuolyno durų ir patikėti šias apeigas atlikti svetimiems asmenims. Pakito vienuolių išvaizda – įvesti naujo tipo abitai. Nors oficialiai buvo rašoma, kad klauzūra buvo priimta noriai ir be pasipriešinimo, tačiau realybėje vienuolės ją sutiko sukąstais dantimis, kaip neišvengiamybę. Maždaug trečdalis senyvo amžiaus Piutricho vienuolių tyliai jai pasipriešino, atsisakydamos mokytis lotyniškų brevijoriaus maldų, likdamos prie joms įprastų Švč. Mergelės Marijos valandų kalbėjimo. Taigi, klauzūros įvedimas moterims buvo traumuojanti patirtis, padidinusi moterų vienuolynų priklausomybę nuo vyrų, sukėlusį konfliktus ir kovas dėl įtakos vienuolynų viduje¹⁰. Šia prasme Tridento reforma dalijo religines bendruomenes, vienuolės atkakliai gynė savo tradicines privilegijas ir papročius¹¹. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje yra žinomas Vilniaus Užupio bernardinių nepaklusnumo reformai atvejis ir skilimas į du – naujai funduotą, pritarusį reformai Šv. Mykolo ir nesutikusį keistis Užupio bernardinių vienuolynus.

Didelė problema klauzūriniam vienuolynams buvo jų materialinių poreikių užtikrinimas. Kadangi vienuolės nebegalėjo tarnauti visuomenei ir už tai gauti atlygio, joms reikėjo pastovių pajamų. Tačiau ne visų vienuolynų fundacijos buvo pakankamos. Lyginant su vyrų vienuolynais, moterys negaudavo pajamų už sakramentų teikimą, netgi jos pačios turėjo mokėti kunigams už religinius patarnavimus. Tokiomis sąlygomis itin išaugo kraičio reikšmė. Istorikai pastebėjo, kad dažnas skurdus vienuolynas labiau rūpinosi kandidatės kraičio dydžiu nei pašaukimo gilumu. Vienuolėmis neretai tapdavo turtingos, tačiau pasaulietiško gyvenimo nenorinčios atsisakyti merginos, kurios įnešdavo sumaištį į vienuolyno gyvenimą. Marry Wiesner-Hanks tyrimų duomenimis, dėl šių priežasčių paradoksaliai klauzūros, turėjusios pagilinti dvasinį gyvenimą, ilgalaikis efektas iš esmės buvo dvasinio gyvenimo nuosmukis¹². Turimi šaltiniai neleidžia spręsti, kiek ši M. Wiesner-Hanks įžvalga pasitvirtintų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės moterų vienuolynuose. Yra žinoma, kad XVIII a. šešios vienuolės į Kauno bernardinių vienuolyną buvo priimtose „dėl talentų“, be kraičio¹³, taigi, ne visuomet kraičio dydis buvo lemiamas. Małgorzatos Borkowskos tyrimai rodo, kad tokių atvejų buvo visoje Abiejų Tautų Respublikoje.

Kaip pažymi Barbara Diefendorf, labiausiai klauzūra pasitarnavo padėdama vienuolėms emociškai atsiskirti nuo šeimos, išvengti dažnų tėvų ar kitų giminių

¹⁰ Ulrike Strasser, *op. cit.*, p. 221–246.

¹¹ Charmarie Blaisdell, *op. cit.*, p. 149–158.

¹² Merry E. Wiesner-Hanks, *op. cit.*, p. 230.

¹³ Archiwum provinciale, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka (toliau – LMAVB), f. 18-154, l. 162–169.

vizitų, kurie išblaškėdavo vienuoles ir primindavo šeimos reikalus, pasaulietinio gyvenimo rūpesčius, sukeldavo pernelyg didelį vienuolių įsitraukimą į šeimos problemas, trukdydavo susikaupti dvasiniam gyvenimui¹⁴. Tačiau ir čia buvo pasiektas tik dalinis efektas. Siekdamas patenkinti savo poreikius, klauzūroje gyvenusios vienuolės ieškojo kitokių komunikavimo su pasauliu būdų¹⁵. Tyrėjai pabrėžė, kad iš esmės niekuomet teoriniai Tridento susirinkimo nutarimai dėl moterų vienuolynų klauzūros nebuvo įgyvendinti iki galo¹⁶, nors pastangos juos atliepti buvo stebimos visose šalyse. Šios vienuoliškojo gyvenimo problemos buvo artimos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės moterų vienuolynams.

1453 m. Krokuvoje šv. Jonas Kapestranas įkūrė Mažesniųjų brolių observantų Šv. Bernardino Sieniečio titulo konventą, iš kurio išaugo bernardinai, viena populiariausių Abiejų Tautų Respublikos vienuolių. Prie vyrų konventų ėmė burtis moterys, joms buvo pritaikyta Šv. Pranciškaus trečiojo ordino regula, skirta pasauliečiams, surašyta 1221 m.¹⁷, patvirtinta popiežiaus Mikalojaus IV 1289 m. bule *Supra montem*. Dokumentas įpareigojo moteris laikytis klusnumo ir skaisnumo¹⁸, tačiau nenumatė klauzūros ir neturto įžado. 1521 m. popiežius Leonas X reformavo Šv. Pranciškaus trečiojo ordino regulą, ją geriau pritaikydamas moterų bendruomenėms¹⁹. Po Tridento susirinkimo Šv. Pranciškaus trečiojo ordino vienuolės pagal Pijaus V 1566 m. bulę turėjo laikytis klauzūros ir neturto. Lenkijos ir Lietuvos vienuoles skatino reformuoti bernardinų provincijolas Benediktas Gansiorka (1594–1597)²⁰.

Kaune tuo metu veikė Šv. Pranciškaus trečiojo ordino narės²¹, planavo bendruomenės gausėjimą, 1595 m. nusipirko mūrinį namą prie Rotušės aikštės²². Tačiau plėtra nesisekė, 1599 m. namas buvo parduotas, persikelta į mažesnę, dėl

14 Barbara Diefendorf, *op. cit.*, p. 145.

15 Ulrike Strasser, *op. cit.*, p. 221–246.

16 Amy E. Leonard, *op. cit.*, 2004, p. 239.

17 Jolanta Gwioździk, *Kultura pisma i księżki w żeńskich klasztorach dawniej Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2015, p. 43.

18 Tytus Jan Fulat, *op. cit.*, p. 141; Romuald M. Gustaw, Aleksander Krzysztof Sitnik, *Klasztor i kościół św. Józefa ss. Bernardynek w Krakowie 1646–2009*, Kalwaria Zebrzydowska: Wydawnictwo Calvarianum, 2013, p. 34.

19 Małgorzata Borkowska, *Zakony żeńskie w Polsce w epoce nowożytnej*, p. 198; Stefan Kamil Kantak, *Bernardyni polscy*, t. 1, p. 262.

20 Romuald M. Gustaw, Aleksander Krzysztof Sitnik, *op. cit.*, p. 37.

21 Murawiec W., Kowno, in: *Klasztorzy bernardynskie w Polsce*, p. 513; Rūta Janonienė, *op. cit.*, p. 88; Jurgis Oksas, *op. cit.*, p. 210; Kiaupa Z., *Kauno istorija*, t. 1, Vilnius: Versus aureus, 2010, p. 327.

22 1607 m. kovo 8 d. K. Čajausko raštas, Vilniaus universiteto biblioteka (toliau – VUB), f. 7, Kauno magistrato aktai, 1606–1608 m., l. 162–163; 1776 m. sausio 26 d. dokumentų registras, Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA), f. Senieji aktai, b. 13872, l. 209; 1835 m. gruodžio 30 d. žinios apie Kauno bernardinų vienuolyną, LMAVB, f. 198-204, l. 1; Motiejus Valančius, *Namų užrašai*, sudarė Aldona Prašmantaitė, Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 661; Jurgis Oksas, Kultūros paveldo centras (toliau – KPC), 5-1-616, l. 65; Idem, Buvusio bernardinų vienuolyno ansamblio Kaune (dab. Tarpdiecezinė kunigų seminarija) istoriniai tyrimai, p. 209–211.

kurio bylinėtasi teismuose²³. M. Borkowska pastebėjo, kad jos ne kaip dvasinio luomo atstovės, bet kaip miestietės stoji prieš Kauno vaitą dėl mūnamio kaip asmeninės nuosavybės pardavimo²⁴. Kadangi šios tretininkės neturėjo savo maldos namų, jos meldėsi Šv. Jurgio Kankinio bernardinų bažnyčioje, ten pat rūsyje atguldavo amžinojo poilsio²⁵. Taigi, tuo metu buvo nesilaikyta nei klauzūros, nei neturto. Susidūrusi su sunkumais ir nepajėgdama persitvarkyti gyvenimui klauzūros sąlygomis, XVII a. pradžioje Kauno tretininkų bendruomenė praktiškai buvo žlugusi, liko tik viena narė. Lenkijos bernardinų provincija nebeturėjo vilčių jos atgaivinti²⁶. Tačiau apie 1617–1618 m. ją parėmė Kauno maršalas Aleksandras Masalskis su žmona Apolonija Jasinskyte-Masalskiene, suteikę solidžią fundaciją ir atidavę į vienuolyną vienintelę savo dukrą Klarą²⁷. Iš Vilniaus Šv. Mykolo bernardinų vienuolyno į Kauną atvyko keletas bernardinų, kurios padėjo Kaune suorganizuoti bendruomenę²⁸. Vienuolynas buvo įsteigtas sutikus Vilniaus vyskupui Eustachijui Valavičiui²⁹. Už iš Masalskių gautas lėšas vienuolės galėjo išsipirkti didelę posesiją Kauno mieste prie Rotušės aikštės, kurioje 1624–1634 m. buvo pastatytas klauzūros sąlygas atitikęs Švč. Trejybės titulo bažnyčios ir vienuolyno kompleksas³⁰.

Kauno bernardinės, kaip ir kitos, vadovavosi Šv. Pranciškaus trečiojo ordino regula, kelis kartus papildyta, pritaikyta vietos sąlygoms, 1629 m. birželio 9 d. patvirtinta Vilniaus vyskupo E. Valavičiaus³¹. Siekdama unifikuoti ir pagerinti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bernardinų veiklą, Lietuvos šv. Kazimiero

23 1599 m. vasario 5 d. C. Kristupaitės ir E. Čajauskaitės raštas, Archiwum Prowincji Bernardynów w Krakowie (toliau – AProwBern), M 4, l. 193rv; 1607 m. kovo 8 d. K. Čajausko raštas, VUB, f. 7, Kauno magistrato aktai, 1606–1608 m., l. 162–163; 1618 m. sausio 17 d. Kauno magistrato įrašas, VUB, f. 7, Kauno magistrato aktai, 1610–1622 m., l. 541v; Jurgis Oksas, KPC, 5-1-616, l. 65.

24 Stańczyk „osobiście [...] przez uczciwego Zygmunta Puhacza, mieszczanina kowieńskiego, opiekuna swojego, do tego aktu (jako białe głowy będąc) wedle prawa wziętego i przez dekret urzędowy potwierdzonego“, Małgorzata Borkowska, *Panny siostry w świecie sarmackim*, p. 7–9.

25 Kauno bernardinų kronika, VUB, f. 4-38883 (A316), l. 43v.

26 Stefan Kamil Kantak, *Bernardyni polscy*, t. 2, p. 359.

27 1618 m. vasario 23 d. A. Masalskio fundacija, AProwBern, M 25, l. 297–298; plačiau žr. Vaida Kamuntavičienė, Fundatoriai Masalskiai ir Kauno bernardinės, in: *Kauno istorijos metraštis*, 2020, t. 18, p. 7–21.

28 Archiwum provinciale, LMAVB, f. 18-154, l. 2–3, 30–33; Maria Kałamajska-Saced, Kronika bernardynek świętomichalskich w Wilnie, in: *Nasza przeszłość. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce*, red. ks. Stanisław Rospond, Kraków: Instytut Wydawniczy Księży Misjonarzy, 2004, t. 101, p. 349–350.

29 1619 m. kovo 9 d. Zigmanto Vazos privilegija, AProwBern, M 25, l. 298–299.

30 Jurgis Oksas, Buvusio bernardinų vienuolyno ansamblio Kaune (dab. Tarpdiecezinė kunigų seminarija) istoriniai tyrimai, p. 212–215.

31 Reguła y zywot braci y siostyr pokutuujących ustawiona od s. Franciszka, Biblioteka Czartoryskich w Krakowie, b. 11805 (toliau – BCz 11805), l. 18–32; Ustawy zrządzone siostrom Trzeciej Reguły w pospolstwie mieszkaiącym, BCz 11805, l. 4–12; Decretum supra statum mulierum Tertii Ord: in privatis domibus manentium illarumq: ad habitatum admissionem, BCz 11805, l. 13–15; 1629 m. birželio 9 d. E. Valavičiaus raštas, BCz 11805, l. 16.

bernardinų provincija 1737 m. priėmė *Vienuoliškąjį regulaminą, arba Konstituciją*, kuri buvo aprobuota generalinės ordino kapitulos ir išspausdinta 1740 m.³²

Bernardinų konstitucijoje daug dėmesio paskirta klauzūrai. Aukštomis sienomis apjuosto vienuolyno teritorijoje vienuolių gyvenimui turėjo būti išskirta ir nuo ūkinės dalies atitverta klauzūrinė dalis, kurioje tilptų vienuolių gyvenamosios patalpos, kiemas ar sodelis. Vienuolės turėjo gyventi visiškai uždari, tvoroje negalėjo būti jokių plyšių, pro kuriuos jos būtų galėjusios dairytis į pasaulį ar pasauliečiai galėtų jas išvysti. Vienuolės iš klauzūros galėjo išeiti nebent kilus gaisrui, potvyniui ar marui. Niekas negalėjo įžengti į klauzūrą be vienuoles globojusio bernardinų vienuolyno žinios. Tokie leidimai buvo išduodami tik gydytojui, chirurgui, tam tikriems amatininkams ūkio ar remonto darbams. Bernardinės meldavosi grotomis nuo likusios bažnyčios erdvės atskirtame chore, į kurį patekdavo tiesiai iš vienuolyno vedusiais laiptais. Pasauliečiai negalėjo matyti chore besimeldžiančių vienuolių. Išpažinčių klausyta per grotuotą, geležies lakštais su skylutėmis apkaltą langelį, papildomai pridengtą juoda arba žalia medžiaga, kad nuodėmklausys ir penitentė negalėtų vienas kito išvysti. Komunija buvo priimama per kitą nedidelį langelį sienoje netoli altoriaus.

Klauzūra sudarė sąlygas vienuolėms visiškai atsiriboti nuo pasaulio, „mirti pasauliui“, tačiau vis dėlto bendravimas su visuomene buvo palaikomas maldomis, giesmėmis, laiškais (visi jie buvo tikrinami vienuolyno vyresniosios) ir kt.³³ Giedojimas buvo ypač svarbus būdas komunikuoti su pasauliečiais³⁴. M. Borkowska pažymėjo, kad šventadieniais vienuolių giedojimas atvirose visuomenei bažnyčiose tapdavo savotiškais koncertais, pašaliečiai galėjo spręsti apie muzikos lygį tam tikruose vienuolynuose³⁵. Štai 1726 m. pro Kauną keliavęs prancūzas hugenotas Aubry de La Motraye buvo sužavėtas Kauno bernardinų giedojimu ir vargonų muzika vakarinėse pamaldose³⁶.

Šalia klauzūros itin svarbus buvo neturto reikalavimas. Be bernardinų provincijolo leidimo nebuvo galimi jokie turtiniai sandoriai. Kraičiu gautas lėšas

32 *Regulamen zakonny, albo Konstytucye panień zakonnych Prowincyi W. X. Litewskiego, świętego Kazimierza Zakonu świętego Franciszka, z różnych statutow generalskich, y prowincjalskich; z wielu także dekretow papieskich generalnie zebrane, potym zupełną władzą od Kapituły Generalskiej w Hiszpaniey korygowane, konfirmowane, y do zachowania tymże pannom zakonnym podane*, w Supraslu: w drukarni WW. OO. Bazylianow, 1740; plačiau žr. Vaida Kamuntavičienė, 1740 m. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bernardinų konstitucija, in: *Logos*, 2021, Nr. 109, p. 164–171.

33 Amy E. Leonard, *op. cit.*, p. 242.

34 Kimberlyn Montfort, *op. cit.*, p. 1007.

35 Małgorzata Borkowska, *Panny siostry w świecie sarmackim*, p. 83.

36 „Aš įėjau, kai jos giedėjo vakarines giesmes, ir girdėjau gražius balsus bei gerus vargonus“ (vertė Liudas Glemža), žr. [La Motraye, Aubry], *Voyages, en anglois et en françois, d'A. de La Motraye en diverses provinces et places de la Prusse ducale et royale, de la Russie, de la Pologne, etc., même illustrations mais retravées*, édition bilingue corrigée dédiciée au comte de Chesterfield, La Haye: Adrien Moetjens, 1732, p. 112.

reikėjo naudoti bendrai visų vienuolių poreikiams. Vienuolėms drausta priimti ar dovanoti kokias nors dovanas, tai laikyta papirkinėjimu. Tačiau vis dėlto vienuolės galėjo turėti asmeninių lėšų, tik jos turėjo būti laikomos pas vienuolyno vyresniąją, bendroje kasoje, panaudojamos tik su jos žinia.

Sunku pasakyti, kiek šių reikalavimų buvo laikomasi praktikoje. 1697 m. Vilniaus vyskupas Konstantinas Kazimieras Bžostovskis reliacijoje Apaštalų Sostui teigė Vilniaus vyskupijoje buvus keturis Šv. Pranciškaus regulos moterų vienuolynus, valdomus tėvų bernardinų, kuriuose nesilaikyta griežtos klauzūros³⁷. M. Borkowska teigia, kad, nors ir reformavosi, bernardinės išlaikė tam tikrus tretininkių įpročius, jų vienuolynuose vis tiek buvo laisviau žiūrima į klauzūrą ir neturtą³⁸. Tą pat pastebi ir Irena Vaišvilaitė, teigusi, kad laisvesnį požiūrį į klauzūrą lėmė gyvenimo sąlygos³⁹. Klauzūros įtvirtinimo nesėkmės nereiškė, kad Tridento reforma buvo nepavykusi. Veikiau tai byloja apie vietos visuomenių tradicijas, jų pastangas palaikyti ryšius su vienuolėmis⁴⁰. Nebuvo paprasta, o dažniausiai ir sunkiai įmanoma visiškai atplėšti vienuolyną nuo jį supusios aplinkos ir sukurti dangiškąją oazę žemėje. Galime pastebėti kartkartėmis kylančias klauzūros ir neturto stiprinimo bangas, kurios, matyt, duodavo tik laikinus rezultatus, veikiausiai palaipsniui buvo grįžtama prie senųjų papročių.

Tokias tendencijas galime pastebėti Kauno bernardinų vienuolyne. Į šį vienuolyną dažniausiai stodavo Kauno ar jam artimų paviatų didikų ar vidutinių bajorų dukterys, mažai miestiečių, visiškai nepastebima valstietiškos kilmės asmenų. Tad šis vienuolynas, kaip ir dauguma Europos vienuolynų, buvo itin aristokratiškas. Bernardinėms buvo sunku atsisakyti bajoriškojo gyvenimo tradicijų. Vienuolyne ne visuomet buvo paprasta išlaikyti drausmę. Pavyzdžiui, vienuolyno vyresnioji turėjo ypač saugoti konstituciją, ją laikyti kartu su sąskaitų, metrikų knygomis ir kitais vienuolyno dokumentais, nes galėjo atsirasti vienuolių, sąmoningai norėjusių ją sunaikinti. Tai liudija, kad kartais pasipriešinimas vienuolyno tvarkai galėjo būti ganėtinai stiprus.

Giežta tvarka vienuolyne buvo išlaikoma bausmėmis (arba bent grasinimais jas pritaikyti). Kas savaitę vykdavo *kulpa* – viešas kalčių išpažinimas ir atgailavimas. Nusikaltusios vienuolės kalbėdavo poterius, pasninkaudavo, gulėdavo kryžiumi,

37 „Alia quatuor monasteria monialia sub regula Sancti Francisci intra eandem dioecesim existunt a suis praelatis gubernata, in quibus clausura pariter non stricte reservatur; ideoque ut supra declarari desiderat orator, an illi providere debeat, et quibus remediis“, žr. *Relationes status dioecesium in Magno Ducatu Lithuaniae*, t. 1, Dioecesis Vilmensis et Samogitiae, red. P. Rabikauskas, Roma: Academia Lituanica catholica scientiarum, 1971, p. 106–107.

38 Małgorzata Borkowska, *Zakony żeńskie w Polsce w epoce nowożytniej*, p. 198–199; Eadem, *Życie codzienne polskich klasztorów żeńskich w XVII–XVIII wieku*, p. 136.

39 Irena Vaišvilaitė, *Moterys vienuolės XVII a. Lietuvoje*, in: *Istorinė tikrovė ir iliuzija: Lietuvos dvasinės kultūros šaltinių tyrimai* (serija *Vilniaus dailės akademijos darbai*, t. 31), Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2003, p. 75.

40 Barbara B. Diefendorf, *op. cit.*, p. 248.

turėdavo nusiplakti ar būdavo nuplakamos rykštėmis (nuo 5 iki 15 rykščių). Už tylos nesilaikymą, plepumą buvo baudžiama kaiščio laikymu burnoje. Kartais reikėdavo stovėti kryžiumi ištiestomis rankomis. Didesni prasižengimai reiškė veliuno nusegimą keliems mėnesiams, metams ar net visam gyvenimui. Be šio galvos apdaro vienuolė buvo išstumta į bendruomenės užribį, prarasdavo sprendžiamąjį balsą, negalėjo dalyvauti rinkimuose, netekdavo pareigų. Bernardinių bendruomenė buvo hierarchinė, kiekviena sesuo turėjo savo vietą pagal įžadų davimo laiką ir išsitarnavus postus. Itin sunki bausmė buvo įkalinimas (dienai, mėnesiui ar pan.). Pati griežčiausia bausmė buvo ekskomunika, ji turėjo būti skiriama už sunkiausius nusižengimus, klauzūros nesilaikymą⁴¹.

Tačiau tokios griežtos bausmės nesustabdė tam tikrų nukrypimų nuo klauzūros ir neturto Kauno bernardinių vienuolyne. Nors Vilnius vyskupas Ignotas Jokūbas Masalskis 1767 m. reliacijoje Apaštalo Sostui teigė, kad vyrų vienuolynų pavaldumui priklausančiuose moterų vienuolynuose buvo prižiūrima klauzūra, skiriami nuolatiniai ir ekstraordinariniai nuodėmklausiai⁴², tačiau realybėje viskas buvo sudėtingiau. 1767 m. įvykusi Kauno bernardinių vienuolyno vizitacija parodė nemažai šioje bendruomenėje tarpusių negerovių⁴³. Surašant šios vizitacijos dekretą, pabrėžta, kad klauzūros laikymąsi reikia peržiūrėti ne tik kai dėl jos kyla išskirtinių problemų, bet ir kai susiklosto tam tikri papročiai. Vizitatoriui užkliuvo, kad vienuolyne nebuvo tvoros tarp vienuolių gyvenamosios erdvės ir ūkinio palivarko, po klauzūrinę teritoriją laisvai vaikščiojo įvairaus luomo moterys, vienuolės turėjo pernelyg daug tarnaičių, kurios laisvai įeidavo ir išeidavo iš klauzūros, dėl nesvarbių reikalų bėgiojo iš vienuolyno į miestą, skleidė naujienas apie vienuolyną pasauliečiams, o vienuolėms pranešinėjo apie pasaulyje vykusius įvykius⁴⁴.

Vienas iš būdų kovoti su negerovėmis buvo dažnas Tridento susirinkimo nutarimų ir popiežių dekretų skaitymas. Numanu, kad, laikui bėgant, kasdienybėje šie potvarkiai pasimiršta, o tada susiklosto įvairios tradicijos, prasilenkiančios su Bažnyčios nurodymais. 1767 m. Kauno vienuolėms buvo priminti Apaštalo Sosto dekretai dėl klauzūros, liepta juos skaityti kas savaitę⁴⁵. Vizitatorius paliepė būtinai pastatyti mūro tvorą tarp klauzūrinio kiemo ir palivarko. Jis nustatė, kad Kauno bernardinės turėjo pernelyg daug tarnaičių. Todėl buvo parinktos tarnaitės, ku-

41 *Regulamen zakonny*.

42 „In monasteriis etiam regularibus praelatis subiectis, super clausura attendo, approbando confessarios eorum regulares, tam extraquam ordinarios. Nondum cum Superioribus regularibus, quibus moniales subiectae sunt, circa oeconomiam eorum monasteriorum rationem institui, acquiescens eorum relationi, ut moris erat; brevi tamen inquisiturus sum“, *Relationes status dioecesium in Magno Ducatu Lithuaniae*, t. 1, p. 209.

43 Jurgis Oksas, *Buvusio bernardinių vienuolyno ansamblio Kaune (dab. Tarpdiecezinė kunigų seminarija) istoriniai tyrimai*, p. 218; Rasa Varsackytė, *op. cit.*, p. 71–73.

44 1767 m. rugpjūčio 22 d. dekretas dėl Kauno bernardinių vienuolyno reformos, LMAVB, f. 9-1474, l. 1–2v.

45 1767 m. Apaštalo Sosto dekretai dėl klauzūros, LMAVB, f. 9-1474, l. 3–6v.

rios turėjo tarnauti ne atskiroms vienuolėms, bet visai bendruomenei, joms buvo draudžiama išeiti iš klauzūros teritorijos. Kitos tarnaitės, kurios dėl vienuolių ar rezidenčių reikalų išeidavo į miestą, turėjo gyventi palivarko teritorijoje. Malkas, grūdus, alų ir kitus reikalingus dalykus vyrai galėjo atnešti tik iki vienuolyno klauzūros vartų. Paruošti laidoti bernardinų palaikai su neštuvais turėjo būti pastatomi prie pat durų, kad nereikėtų įeiti į klauzūrą vienuoliams, atėjusiems išgubenti kūną.

Kauno bernardinės senų papročių priimdavo į savo tarpą rezidentės, kurios vienuolyno teritorijoje pasistatydavo dvarelius ir ten gyvendavo. Vienuolėms gėžtai uždrausta be raštiško bernardinų vienuolyno vyresniojo leidimo priimti rezidentės, su jomis reikėjo sudaryti sutartis, jos turėjo pasižadėti niekuomet neišeiti iš klauzūros, savo tarnaičių nesiųsti su reikalais į miestą, o jeigu kuri paliktų klauzūrą – nebeįsileisti atgal. Visos pasaulietės mokinės, gyvenusios vienuolyne su magistra, turėjo paklusti klauzūros reikalavimams, negalėjo lankytis kitų bažnyčių pamaldose.

Vyskupas turėjo pasirūpinti, kad į tuos vienuolynus, kuriuose nesilaikyta klauzūros, nebūtų priimami nauji nariai ar mokinės, kol iš tų vienuolynų nebus išguita savininkiškumo dvasia (lenk. *proprietarstwo*) ir neįsivyras bendruomeninis gyvenimas. Duomenis apie kraičius reikėjo surašyti į registrus, kuriuos nurodyta pateikti dvasinei vyresnybei. Iš vienuolyno liepta išguiti papirkinėjimo papročius, kad jokia kandidatė į vienuoles nedovanotų jokių dovanų nei vyresniajai, nei jokiai kitai vienuolei. Taip šalia klauzūros buvo iškelta dar viena negerovė – neturto įžado pažeidimai⁴⁶.

Taigi, 1767 m. reformomis buvo siekiama sustiprinti bendruomeninį gyvenimą Kauno bernardinų vienuolyne, panaikinti neturto įžado pažeidimus, įvairius papirkinėjimus, asmeninės nuosavybės apraiškas, sustiprinti klauzūrą, uždraudžiant tarnaitėms bėgioti į miestą, rezidentėms ir mokinėms palikti klauzūros erdves, grasinant įvairiomis bausmėmis, o ypač ekskomunika. 1781 m. Lietuvos šv. Kazimiero bernardinų provincijos posėdyje buvo pastebėta, kad visuose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bernardinų vienuolynuose buvo susilpnėjęs bendruomeninis gyvenimas, liepta jį atnaujinti, nepriimant jokių išsisukinėjimų, motyvacijų neturtingumu, menkomis pajamomis. Paliepta neleisti priimti naujų narių, jeigu nebus laikomasi šio nurodymo ir jeigu pritruks lėšų⁴⁷.

Kita vertus, Kauno vienuolynas nebuvo kažkokia anomalija, panašios problemos bei priešinimaisi reformoms kildavo daugelyje Europos įvairių regulų vienuolynų. B. Diefendorf pateikia pavyzdžių, kaip buvo pažeidinėjama klauzūra Paryžiaus vienuolynuose. Ten taip pat stigo bendruomeninio gyvenimo, tarp vienuolių pasireikšdavo socialinė nelygybė, po vienuolyno erdves laisvai

46 1767 m. rugpjūčio 22 d. dekretas dėl Kauno bernardinų vienuolyno reformos, LMAVB, f. 9-1474, l. 1-2v.

47 Lietuvos provincijos aktai, AProwBern, L 3, l. 332.

vaikščiodavo tarnaitės ir įvairios kitokios moterys, netgi būdavo apleidžiamos religinės apeigos⁴⁸.

1781 m. vėl buvo vizituotos Kauno bernardinės. Bernardinų vienuolis Stanislovas Butkevičius surašė pastebėtas negeroves ir pateikė rekomendacijas, kaip tai pataisyti, pagerinti vienuoliškąjį gyvenimą. Jos atskleidžia, kad 1767 m. dekretai buvo įgyvendinti ne iki galo, kai kurios negerovės vis dar buvo nepanaikintos. S. Butkevičius ypač susirūpino sumažėjusiomis vienuolyno pajamomis, nustatė to priežastis. Pastebėta, kad vienuolyno teritorijoje įvairiais pretekstais gyveno visokios pasaulietės – rezidentės, dievotos, tretininkės, našlaitės ir pan., neretai vienuolių giminaitės, už pragyvenimą mokėjusios mažai ar visai nemokėjusios. Matyt, vienuolės taip išlaikydavo ryšį su giminėmis, o kartu ir prasiblaškydavo, įgydavo sau pašnekovių. Buvo paliepta bernardinėms nepriimti mokinių be mažiausiai 300 auksinų metinio mokesčio, kad vienuolynas nenuskurstų ir vienuolės galėtų prideramai savo luomui gyventi. Naujas rezidentės buvo galima priimti, tik jeigu jos suteiktų vienuolynui 5 tūkst. timpų vertės kapitalą (mažiausiai 4 tūkst.)⁴⁹. Taigi, nors vienuolės pirmenybę rodė savo giminaitėms, jas labiausiai norėjo matyti kaip vienuolyno rezidentės ir mokines, tačiau vizitatorius liepė pasirinkti turto kriterijų. Panašu, kad Kaune buvo nepasiektas vienas iš klauzūros tikslų – atitolinti vienuoles nuo šeimos reikalų.

Kitas S. Butkevičiaus dekretas buvo skirtas bendruomeninio gyvenimo peržiūrai. Vizitatorius pabrėžė, kad vienuolės, prisiekę neturtą, negalėjo turėti jokios asmeninės nuosavybės, tik bendrą, negalėjo turėti asmeninių tarnaičių, rezidenčių, mergaičių ar jokių kitų asmenų dėl patarnavimo, iš gailėstingumo ar edukacijai, nes tai žeidė klusnumą ir užtraukė nuodėmę. Vyresnioji turėjo pasirūpinti tarnaitėmis bendruomenės poreikiams, ypač patarnauti sergančioms, senoms vienuolėms. Jaunos ir sveikos vienuolės savo celes turėjo prižiūrėti pačios ir tenkintis tuo, kad 4–5 vienuolėms būtų viena tarnaitė. Sergančios, senyvo amžiaus vienuolės galėjo turėti asmenines tarnaites, samdomas iš pas vyresniąją laikomų asmeninių lėšų. Visos sveikos vienuolės turėjo bendrą virtuvę, vienodas porcijas, kad nebūtų skriaudos. Sergančiosioms buvo galima duoti, ko joms reikėjo, ką patarė medikai. Nei viena vienuolė negalėjo, kas atliko nuo jos porcijos, su tuo elgtis kaip tinkama, per langelį dalyti tarnams ar vargšams, juo labiau pasiųsti į miestą ar palivarką, turėjo atiduoti vyresniosios žiniai arba tam paskirtai oficiantei, kad būtų bendrai atiduodama tarnams ir vargšams.

Ypač pabrėžtas klauzūros kaip svarbiausio dalyko laikymasis, o ją pažeidusiosioms grėsė ekskomunika. Palivarko vartai ir furta visada turėjo būti užrakinti, atrakinami tik tuomet, kai reikėjo ką įvežti ar išvežti. Prie vartų turėjo būti bent du varpeliai – vienas iš palivarko pusės, kitas iš klauzūros pusės, kad iš abiejų pusių

48 Barbara B. Diefendorf, *op. cit.*, p. 98–100.

49 Lietuvos provincijos aktai, AProwBern, L 5, l. 102–104.

būtų galima jais naudotis. Malkas nurodyta pjaustyti ir skaldyti palivarke, o gatavas vežti ratais ar rogėmis gabenti į klauzūrą. Taip pat paliepta užbaigti statyti mūro tvorą, skiriančią klauzūrą nuo ūkinės vienuolyno dalies, išskirti vietas žaidimams ir vienuolių rekreacijai, atmatuoti ir sužiūrėti, kad viskas tilptų. Palivarko teritorijoje turėjo sutilpti šie statiniai (oficinos): bravoras, arklidės, tvartai, tarnų, tarnaičių, ūkvedžio ir zakristijono kambariai, svirnas grūdams, miltams ir kitiems ūkiniams reikmenims⁵⁰.

Šie duomenys rodo, kad vienas iš 1767 m. dekreto reikalavimų – pastatyti mūrinę tvorą tarp vienuolyno klauzūrinės dalies ir palivarko – dar nebuvo iki galo įgyvendintas 1781 m. Kauno bernardinėms sunkiai sekėsi tvarkytis su rezidentėmis, mokinėmis ir tarnaitėmis. Pačios bernardinės neišeidavo iš klauzūros, taigi, šia prasme jos laikėsi, tačiau įsileisdavo į klauzūros teritoriją pernelyg daug pašalinių asmenų, taip pasaulio naujienos ir rūpesčiai pasiekdavo Viešpačiui pasišventusių bernardinių ausis, trikdė jų bendruomeninį gyvenimą. Negalėdamos vykdyti šviečiamosios ir karitatyvinės veiklos už vienuolyno sienų, vienuolės sukurdavo sąlygas tokiems poreikiams patenkinti savo vienuolyno viduje. Taip pačios klauzūros širdyje virdavo pasaulietinis gyvenimas. Vizitatorius teikė labai praktiškus pamokymus, kaip sutaupyti lėšų, kaip griežtai reguliuoti gyvenimą klauzūroje, pareikalauti iš pasauliečių laikytis vienuolyno taisyklių ir laiku atsiskaityti už paslaugas – mokymą, slaugą, globą bei išlaikymą vienuolyne.

Palyginimui galima pasakyti, kad panašios negerovės tvyrojo ir Vilniaus Šv. Mykolo bernardinių vienuolyne. 1765 m. šio vienuolyno reformavimo dekretu buvo išdėstyta, kaip šioje bendruomenėje atlikti klauzūros, disciplinos ir papročių reformą. Tačiau Vilniaus bernardinės pasipriešino reformai, nenorėjo atsisakyti senųjų papročių. 1767 m. bernardinams teko pašalinti nepaklusnią, nors ir teisėtai išrinktą vienuolyno vyresniąją Aleksandrą Bužinską (*Aleksandra Burzyska*) ir į jos vietą paskirti prezidentę Teresę Chodzkovną (*Teresa Chodzkowna*). Šv. Mykolo bernardinių bendruomenė skilo. Jeigu jaunesnės seserys palaikė reformas, tai vyresnės nenorėjo atsisakyti senųjų papročių ir joms įprasto gyvenimo būdo. Nenorėta atskirti palivarko (oficinų, arba ūkinės vienuolyno dalies) nuo seserų gyvenamųjų korpusų, pastatyti tarp jų mūro tvorą, kad galiausiai būtų sukurtos sąlygos klauzūrai laikytis. Vienuolyno pirmajame ir antrajame aukšte ant langų nebuvo grotų, vienuolės galėjo laisvai persisverdamos per langus bendrauti su palivarko teritorijoje buvusiais asmenimis. Vizitatorius piktinosi, kad vienuolės vyrų tarnų ir valstiečių akivaizdoje eidavo į pirtį, svirną ar rūšį, kurie buvo ūkinėje vienuolyno dalyje. Kaip ir Kaune, taip ir Vilniuje seserys laisvai bendraudavo su įvairiais patarnautojais, vilnietės turėjo netgi po 2–3 asmenines tarnaites – vizitatorius liepė palikti tik po vieną ir uždrausti joms nakvoti vienuolių celėse, išimtis

⁵⁰ *Ibid.*, l. 104–106.

padarydamas tik sergančioms seserims. Vienuolyne gyveno nemažai rezidenčių, netgi vedusių moterų su vaikais, maitinamų iš vienuolyno stalo, laisvai vaikštinėjusių po vienuolyną ir išeidavusių į miestą. Nėgana to, vienuolių ir tarnų virtuvė buvo bendra, o tai sudarydavo pretekstą tarnams lankytis klauzūroje. Dar daugiau, vienuolyne buvo paprotys vyrui zakristijonui rytais ir vakarais pereiti per pirmojo vienuolyno aukšto koridorių arba antrojo aukšto dormitorijų, o paskui per bažnyčią į varpinę, kad paskambintų varpais, vizitatorius paliepė tai atlikti pačioms vienuolėms ar jų tarnaitėms. Vizitatorius vilnietėms liepė laikytis Apaštalų Sosto pasiuntinio Honorato Visconti'io 1633 m. suteiktų nuostatų⁵¹ ir atidžiai sergėti klauzūrą⁵².

Nepatenkintos reformomis 1767 m. liepos 2 d. keturiolika Vilniaus bernardinų su buvusia vyresniąja A. Bužinska priešakyje surašė skundą tuometiniam Vilniaus vyskupui I. J. Masalskiui, kaltindamos Lietuvos provincijos bernardinus ir provincijolą tėvą Antaną Gnevčinskį (*Antoni Gniewczyński*) dėl prastos bernardinų ūkio padėties ir kišimosi į vienuolyno vidaus gyvenimą⁵³. Tačiau vis dėlto joms teko susitaikyti su reforma. 1769 m. kovo 29 d. buvo parašytas susitaikymo raštas, kuriuo visos Vilniaus Šv. Mykolo bernardinės (30 seserų) kartu su naujai išrinkta vyresniąja Liudvika Cibulka (*Ludwika Cybulska*) pripažino reformų reikalingumą, teigė, kad 1767 m. liepos mėnesį surašyto skundo punktai prasilenkė su tiesa, nes kai kurios vienuolės nuo pat pradžių buvo priešišškai nusiteikusios prieš reformą ir nesilaikė klusnumo. Šis epizodas dar kartą rodė, kad vienuolės negalėjo kurti savo gyvenimo pagal savo supratimą, jos nuolatos buvo kontroliuojamos dvasinės valdžios ir turėjo jai paklusti.

Susitaikydamos seserys pabrėžė, kad kai kurie reformų punktai jau buvo įgyvendinti, kiti – pasistūmėję į priekį. 1769 m. Vilniaus vienuolyne jau buvo išmūryta tvora, atskyrusi klauzūrą nuo palivarko, nors dar ir nepakankamo aukščio, sudarytos sąlygos zakristijonui patekti į bažnyčią nepažeidžiant klauzūros, oficinose įrengta atskira virtuvė tarnams, o klauzūroje iškastas šulinys. Pradėta bendrai rūpintis visų celių apkūrenimu, kai anksčiau kiekviena vienuolė pati savarankiškai rūpindavosi savo celės šiluma, pasamdyti tinkami patarnautojai. Vilniaus bernardinės prašė už pasipriešinimą reformai paskirti joms atgailą, pažadėjo visuomet išlaikyti klusnumą vyresniesiems – tiek bernardinams, tiek vyskupui⁵⁴.

Ar kas nors pasikeitė XIX a.? Tyrimai rodo, kad nelabai. 1795 m. įvyko trečiasis Lenkijos ir Lietuvos valstybės padalijimas ir Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė atiteko carinei Rusijos imperijai, kuri katalikiškus vienuolynus vertino kaip bajoriškojo gyvenimo institucijas, kontroliavo jų veiklą. Nors XIX a. oficialiuose

51 1633 m. Vilniaus Šv. Mykolo bernardinų konstitucija, LMAVB, f. 147-924; BCz 11805, l. 51-89.

52 Vilniaus Šv. Mykolo bernardinų reformų dokumentai, LMAVB, f. 9-1286, l. 15-16, 25-26 ir kt.

53 1767 m. liepos 2 d. kai kurių Šv. Mykolo vienuolių suplika Vilniaus vyskupui, *Ibid.*, l. 42-43v.

54 1769 m. rugpjūčio 21 d. Vilniaus Šv. Mykolo vienuolyno bernardinų raštas, *Ibid.*, l. 142-143.

vizitacijų aktuose pabrėžta, kad Kauno bernardinių vienuolyne buvo stropiai laikytasi visų tiek valstybinių – pasaulietinių, tiek dvasinių nurodymų, disciplinos, klauzūros⁵⁵, stropiai pildyti fundaciniai įpareigojimai, laikytasi bendro stalo ir visų vienuoliškų įstatų⁵⁶, tačiau sunku pasakyti, kiek šios retorinės klišės atitiko realų gyvenimą. Formaliai, matyt, buvo viskas tvarkoje, vienuolės nebėgiojo po miestą, o pernelyg stipriai į gyvenimą už aukštų vienuolyno sienų veikiausiai vizitatoriai nesigilino. XVIII a. antrosios pusės reformos dar nebuvo spėjusios tapti nauju įpročiu, todėl po Abiejų Tautų Respublikos padalijimų neretai būdavo grįždama prie senųjų papročių, savito klauzūros ir neturto traktavimo.

1842 m. caro administracija iš vienuolynų atėmė visas žemės valdas, pra gyventi paskirdama tam tikro dydžio pensijas, kurių vos užteko kasdieniniams poreikiams patenkinti. Tokiomis sąlygomis vienuolėms tapo svarbi giminų materialinė parama, didėjo išsisluoksniavimas, menko bendruomeniškumas, turtingesnės turėdavo asmeninių lėšų, kurios joms leido išsiskirti iš bendruomenės. Pavyzdžiui, viena Kauno bernardinė apie 1850 m. skundėsi Žemaičių vyskupui Motiejui Valančiui⁵⁷, kad gyvena celėje dviese su kaltūnu sergančia vienuole, jai tai nemalonu, norėtų atskiros celės, bet neturėtų už ką nusipirkti malkų, nes negauna giminės paramos, o vienuolyno vyresnioji jos padėtimi nesirūpina⁵⁸.

1857 m. kita vienuolė tam pačiam vyskupui rašė, kad vienuolyno klauzūrinėje dalyje, vienuolių celėse gyveno pasaulietės – giminaitės, draugės ir pan., po vienuolyną vaikščiojo, kas norėjo, vyko įvairios linksmybės. Mažai liko vienuolių, valgiusių bendrai, kiekviena turėjo atskirą savo stalą ir maitinosi atskirai. Į vienuolyną buvo priimti pašaukimo neturintys asmenys, todėl dvi novicijos pabėgo prieš pat amžinuosius įžadus. Dėl kandidačių atrankos sprendimus priiminėjo tik vyresnioji ir vikarė, nesitardamos su kitomis vienuolėmis. Novicijos gyveno viename kambaryje – tai buvo netinkama praktika, realiai netgi dvi vienuolės negalėjo gyventi vienoje celėje, nebent išskirtiniu atveju. Noviciate nebuvo laikomasi tvarkos ir rimties, vaikščiojo pašaliniai. Vienas noviciato kambarys buvo atiduotas dievotoms, kurios iš neatsargumo vos nesudegino vienuolyno. Vienuolyno pastatų padėtis buvo tokia prasta, jog lietui lyjant reikėjo išstatyti indus, kad į celes ir kitas patalpas nepritekėtų vandens. Tokia pat padėtis pastebėta ir bažnyčioje⁵⁹.

Vyskupas M. Valančius teisinosi apie tai nežinojęs, bandė pataisyti padėtį, inicijuodamas naujus vyresniosios rinkimus, jai nurodydamas atlikti vienuolyno, ypač jo stogų, remontą, visoms vienuolėms valgyti refektorijoje, be specialaus

55 1804 m. Kauno bernardinių vienuolyno vizitacija, Kauno arkivyskupijos kurijos archyvas, b. 142, l. 85rv.

56 1820 m. liepos 31 d. Kauno bernardinių vienuolyno vizitacija, LVIA, f. 691-1-3669, l. 358v.

57 1850 m. panaikinus Kauno Šv. Jurgio Kankinio bernardinų konventą, Kauno bernardinės perėjo į Žemaičių vyskupo jurisdikciją.

58 Vienuolės laiškas, LVIA, f. 1671-4-71, l. 58a.

59 1857 m. birželio 12 d. [R. Gružauskaitės] laiškas, *Ibid.*, l. 311–312.

leidimo į klauzūrą nepriiminėti pasauliečių, griežtai laikytis klauzūros ir regulų⁶⁰. Atsiminimuose M. Valančius pabrėžė, kad Kauno bernardinės gyveno savuose kambariuose, turėjo atskiras virtuves, maitinimą, tarnaites ir laikė rezidentes. Kai kurios netgi negyveno vienuolyne. „Tai buvo akivaizdus piktnaudžiavimas ir šv. Pranciškaus įstatų nepaisymas, tačiau apie tai, toli gyvendamas, nežinojau.“⁶¹

Galbūt kažkiek buvo spėta pataisyti šią padėtį, tačiau caro administracijos nurodymu dėl politinių motyvų 1864 m. pabaigoje Kauno bernardinų vienuolynas buvo panaikintas, o ten gyvenusi 21 vienuolė iškelta į kitus vienuolynus⁶².

Istorija pasibaigė, ją vertinant galima pasakyti, kad Kauno bernardinės turėjo savitą supratimą apie klauzūrą ir neturtą, susiklosčiusius savitus papročius, bendraudavo su vienuolyno teritorijoje gyvenusiais palivarko patarnautojais, netgi vyrais, pasaulietėmis rezidentėmis ir mokinėmis. Bernardinės savarankiškai rūpindavosi savo celių apkūrenimu, savo stalu, neretai turėjo atskiras virtuves, kuriose pietaudavo ir jų tarnaitės ar kitos vienuolyno gyventojos. Panašu, kad jos į savo celes galėdavo pasikviesti paviešėti įvairias giminaites ar kitas moteris, kurios kartais atlikdavo rezidenčių, kartais – mokinių, o kartais – tiesiog tarnaičių ar kompanjonų funkcijas. Tokiu būdu bernardinės neatitrūkdavo nuo šeimos ir pasaulio reikalų. Nors formaliai buvo laikomasi klauzūros, Kauno bernardinės nesirodydavo viešumoje, tačiau, kas dėdavosi už aukštų vienuolyno sienų, žinodavo tik jos pačios. Tas pats pasakytina apie neturtą – bernardinės naudojosi teise turėti asmeninių lėšų, laikomų pas vyresniąją, tačiau kiek jos buvo naudojamos atsižvelgiant į vienuolyno bendruomeniškumą, kiek siekiant asmeninių tikslų, nustatyti sunku. Apibendrinant galima pasakyti, kad klauzūros ir neturto reforma sunkiai skynėsi kelią į Kauno bernardinų vienuolyną. XVIII a. antrojoje pusėje vienuolyno vizitatoriai stengėsi šią padėtį pakeisti, tačiau reformų rezultatai buvo tik daliniai ir laikini, senieji papročiai išliko ir XIX a. Kauno bernardinų vienuolynas kaip magnetas traukė įvairaus luomo moteris, ypač vienuolių giminaites. Čia jos rasdavo prieglaudą nuo įvairių gyvenimo situacijų, išitraukdavo į vienuolyno dvasinį gyvenimą, tačiau neretai blaškydavo ir skaldydavo bendruomenę, o joms išlaikyti buvo naudojamos vienuolių poreikiams skirtos lėšos.

Publikuoti šaltiniai ir literatūra

[La Motraye Aubry], *Voyages, en anglais et en françois, d'A. de La Motraye en diverses provinces et places de la Prusse ducal et royale, de la Russie, de la Pologne, etc., même illustrations mais regravées*, édition bilingue corrigée dédiée au comte de Chesterfield, La Haye: Adrien Moetjens, 1732.
Regulamen zakonny, albo Konstytucye panień zakonnych Prowincyi W. X. Litewskiego, świętego Ka-

60 1857 m. rugpjūčio 31 d. M. Valančiaus raštas, *Ibid.*, l. 316.

61 Motiejus Valančius, *op. cit.*, p. 666–667.

62 Plačiau žr. Vaida Kamuntavičienė, The Last Decades of the Existence of Kaunas Bernardine Nuns (1842–1864), in: *Lithuanian Historical Studies*, 2021, t. 21, p. 31–58.

- zimierza Zakonu świętego Franciszka, z różnych statutów generalskich, y prowincyalskich; z wielu także dekretów papieskich generalnie zebrane, potym zupełną władzą od Kapituły Generalskiej y Hiszpaniey korygowane, konfirmowane, y do zachowania tymże pannom zakonnym podane. W Supraslu: w drukarni WW. OO. Bazylianow, 1740.*
- Relaciones status dioecesium in Magno Ducatu Lithuaniae, t. 1, Dioecesis Vilmensis et Samogitiae, red. P. Rabikauskas, Roma: Academia Litwana catholica scientiarum, 1971.
- Valančius Motiejus, *Namų užrašai*, sudarė Aldona Prašmantaitė, Vilnius: Baltos lankos, 2003.
- Blaisdell Charmarie, Religion, Gender and Class: Nuns and Authority in Early Modern France, in: *Changing Identities in Early Modern France*, ed. Michael Wolfe, Durham and London: Duke University Press, 1997, p. 147–168.
- Bogdan Franciszek, *Geneza i rozwój klauzury zakonnej. Studium prawnohistoryczne*, Poznań: Palottinum, 1954.
- Borkowska Małgorzata, *Panny siostry w świecie sarmackim*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2002.
- Borkowska Małgorzata, *Zakony żeńskie w Polsce w epoce nowożytnej*, Lublin: Wydawnictwo KUL, 2010.
- Borkowska Małgorzata, *Życie codzienne polskich klasztorów żeńskich w XVII–XVIII wieku*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1996.
- Diefendorf Barbara, *From Penitence to Charity: Pious Women and the Catholic Reformation in Paris*, Oxford: Oxford University Press, 2004.
- Dinan Susan E., Overcoming Gender Limitations: the Daughters of Charity and Early Modern Catholicism, in: *Early Modern Catholicism: Essays in Honour of John W. O'Maley, S. J.*, ed. Kathleen M. Comerford, Hilmar M. Pabel, Toronto and London: University of Toronto Press, 2001, p. 97–113.
- Fułat Tytus Jan, Status prawny federacji Sióstr Bernardynek, in: *400-lecie klasztoru sióstr bernardynek na ziemi wieluńskiej*, pod redakcją Jana Książka, Tadeusza Olejnika, Wieluń: Muzeum Ziemi Wieluńskiej, 2013, p. 141–150.
- Gustaw Romuald Michał, Sitnik Aleksander Krzysztof, *Klasztor i kościół św. Józefa ss. Bernardynek w Krakowie 1646–2009*, Kalwaria Zebrzydowska: Wydawnictwo Calvarianum, 2013.
- Gwioździk Jolanta, *Kultura pisma i książki w żeńskich klasztorach dawnej Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2015.
- Janonienė Rūta, Kauno buvęs bernardinių vienuolynas ir Švč. Trejybės bažnyčia, in: *Lietuvos vienuolynai. Vadovas*, Vilnius: Dailės akademijos leidykla, 1998, p. 88–92.
- Kałamajska-Saeed Maria, Kronika bernardynek świętomichalskich w Wilnie, in: *Nasza przeszłość. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce*, red. ks. Stanisław Rospond, Kraków: Instytut Wydawniczy Księży Misjonarzy, 2004, t. 101, p. 331–435.
- Kamuntavičienė Vaida, Fundatoriai Masalskiai ir Kauno bernardinės, in: *Kauno istorijos metraštinis*, 2020, t. 18, p. 7–21.
- Kamuntavičienė Vaida, 1740 m. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bernardinių konstitucija, in: *Logos*, 2021, Nr. 109, p. 164–171.
- Kamuntavičienė Vaida, The Last Decades of the Existence of Kaunas Bernardine Nuns (1842–1864), in: *Lithuanian Historical Studies*, 2021, t. 21, p. 31–58.
- Kantak Stefan Kamil, *Bernardyni polscy*, t. 1–2, Lwów: Prowincja Polska OO. Bernardynów, 1933.
- Kiaupa Zigmantas, *Kauno istorija*, t. 1, Vilnius: Versus aureus, 2010.
- Klasztory bernardynskie w Polsce w jej granicach historycznych*. Dzieło zbiorowe pod redakcją ks. Hieronima Eug. Wyczawskiego OFM, Kalwaria Zebrzydowska, 1985.
- Leonard Amy E., Female Religious orders, in: *A Companion to the Reformation World*, ed. R. Po-chia Hsia, Oxford: Blackwell Publishing, 2004.
- Liebowitz Ruth P., Virgins in the Service of Christ: The Dispute over an Active Apostolate for Women During the Counter-Reformation, in: *Women of Spirit. Female Leadership in the Jewish and Christian Traditions*, ed. Rosemary Ruether and Eleanor McLaughlin, New York: Simon and Schuster, 1979, p. 131–152.

- Montfort Kimberlyn, Holy Restraint: Religious Reform and Nuns' Music in Early Modern Rome, in: *Seventeenth Century Journal*, 2006, t. XXXVII/4, p. 1007–1026.
- Oksas Jurgis, Buvusio bernardinų vienuolyno ansamblio Kaune (dab. Tarpdiecezinė kunigų seminarija) istoriniai tyrimai, in: *Kauno istorijos metraštinis*, 1998, t. 1, p. 203–243.
- Strasser Ulrike, Cloistering Women's Past: Conflicting Accounts of Enclosure in a Seventeenth-century Munich Nunnery, in: *Gender in Early Modern German History*, ed. Ulinka Rublach, Cambridge University Press, 2002, p. 221–246.
- Vaišvilaitė Irena, Moterų vienuolės XVII a. Lietuvoje, in: *Istorinė tikrovė ir iliuzija: Lietuvos dvasinės kultūros šaltinių tyrimai* (serija *Vilniaus dailės akademijos darbai*, t. 31), Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2003, p. 69–76.
- Varsackytė Rasa, Kauno miesto ir bažnyčios kultūrų sąveika XVI a. pabaigoje – XVIII a. pabaigoje: daktaro disertacija, vadovas prof. Zigmantas Kiaupa, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2006.
- Wiesner-Hanks Merry E., *Women and Gender in Early Modern Europe*, Cambridge: Cambridge University Press, 2008.

VAIDA KAMUNTAVIČIENĖ – humanitarinių mokslų daktarė, Vytauto Didžiojo universiteto Istorijos katedros profesorė. Tyrimų sritis: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Katalikų bažnyčios istorija, Lietuvos moterų vienuolių istorija.

Elektroninis paštas v.kamuntaviciene@gmail.com

ORCID: 0000-0002-9147-4214

THE ISSUE OF ENCLOSURE AND POVERTY IN THE CONVENT OF BERNARDINES IN KAUNAS

VAIDA KAMUNTAVIČIENĖ

Vytautas Magnus University

The Council of Trent established that all convents had to adhere to strict enclosure. Western historiography notes that this Tridentine decree met with resistance in many countries and was only partially implemented. The article deals with the case of the Bernardine convent in Kaunas, which existed from the end of the sixteenth century until 1864. The Bernardine nuns of Kaunas followed the Rule of the Third Order of St Francis, which was adapted for the Bernardine monasteries of the Grand Duchy of Lithuania and printed in 1740. It placed great emphasis on enclosure, poverty, and communality and foresaw severe physical punishment for transgressions. In practical life, however, this did not stop the development of distinctive customs in the Bernardine convent of Kaunas. Occasional visitations (1767, 1781) or the nuns' letters to the bishop showed that the convent was in violation of enclosure and poverty and that there was no fence separating the enclosed part of the nuns' living quarters from the folwark. The Bernardine nuns of Kaunas had their own understanding of enclosure and poverty: they interacted with the servants (even male servants), maids, residents, and pupils, who lived on the territory of the convent. In this way, the nuns were not detached from the worldly affairs, but communality was endangered. Although enclosure was observed formally and the Bernardine nuns of Kaunas did not appear in public, only they knew what went on behind the high walls of the convent. The Church hierarchy tried to change this, but the results of the reforms were only partial and temporary. The Bernardine convent of Kaunas attracted women of all backgrounds, especially the relatives of the nuns; here they found shelter from various life situations and became involved in the spiritual life of the convent. On the other hand, they often distracted and divided the community, and the funds allocated for the nuns' needs were used for their upkeep.

Keywords: Kaunas, (Bernardine) convent of the Rule of the Third Order of St Francis, enclosure, poverty.